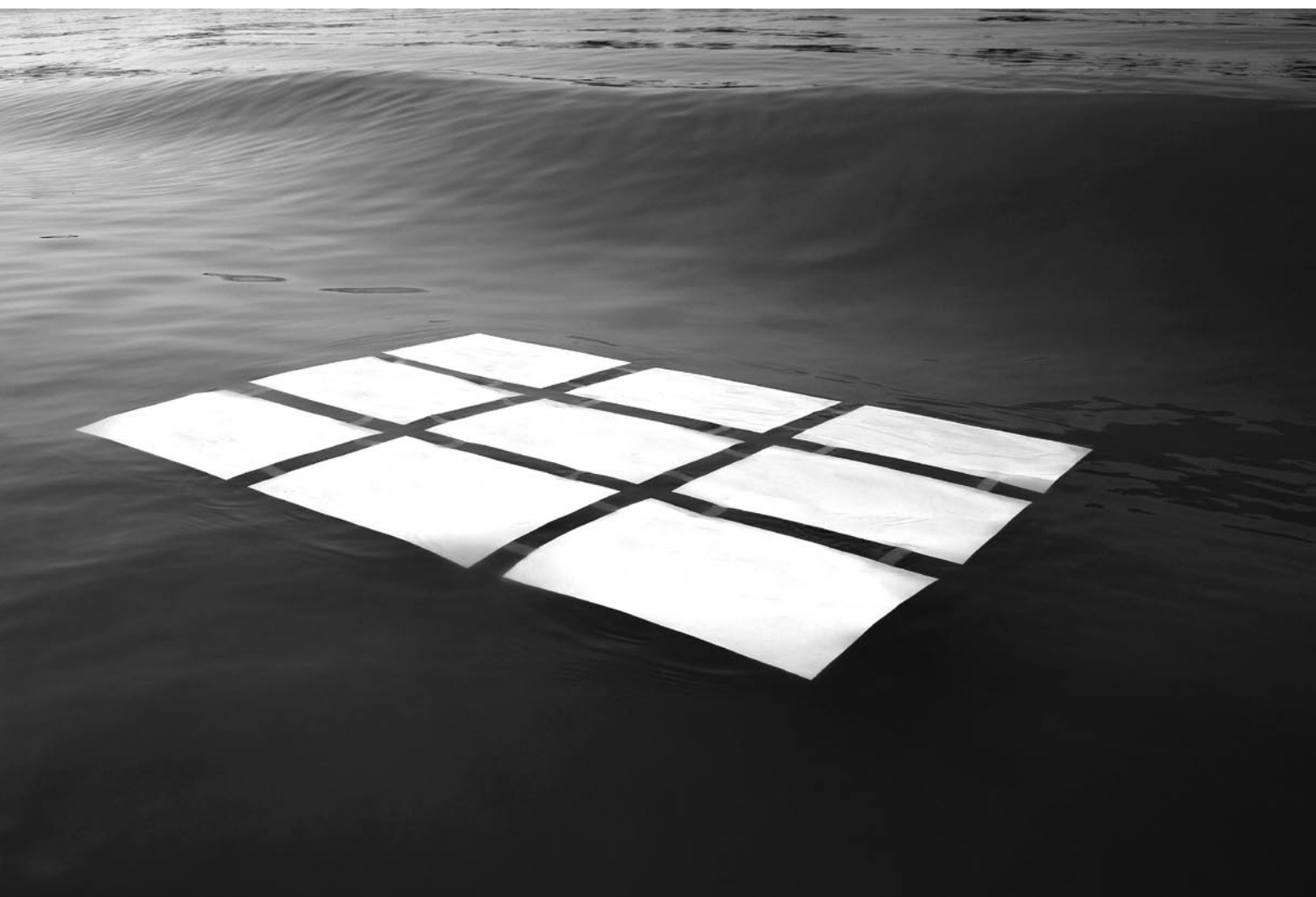

Ébli Gábor

Megfelelni – minek?

Köz- és magángyűjteményi funkciók viszonyáról az Essl Museum tizedik évfordulóján

Fátyol Viola
Land art a Duna-deltában, 2007
Ed. 1/5, két részes, Lambda Prints
darabonként 75 x 112,5 cm

A közölt alkotásokat az Essl Art Award CEE 09, a múzeum által létrehozott közép-európai fiatal művészeti díj döntőjébe jutott munkákból válogattuk. A kiállítás 2010 januárjáig volt látogatható Klosterneuburgban.

2007-ben a gyűjtemény harmincötödik, majd 2009 végén a múzeum tizedik évfordulója alkalmából rendezett kiállítást és szakmai programokat a legnagyobb osztrák magán fenntartású kortárs művészeti intézmény, az Essl Museum Bécs elővárosában.¹ A ma a hetvenes éveikben járó Essl házaspár által alapított intézmény története jól szakaszolható. Két fiatal művészeti érdeklődésével indult, amelyből a hetvenes évek elején vásárlások, 1978-tól már kisebb privát kiállítások bontakoztak ki. A máig családi tulajdonú cég, a Baumax anyagi sikere tette lehetővé a szisztematikus gyűjtést, majd az 1987-ben megépült vállalati központban a már nyilvános kiállításokat. Amint ezt a teret is kezdték kinőni, a szomszédos ingatlanon műtárgyraktárt terveztek, amelyből végül letisztult formájú, jelentős alapterületű négyszintes épület lett – 1999-ben itt nyílt meg a múzeum.

Ez a szál az intézményesülés iskolapéldája: érdeklődésből professzionális gyűjtés lett, s ehhez egyre szélesedő nyilvánosság és adekvát szervezeti felépítés járult. A néhány éve már Essl Museum (nem egyszerűen Sammlung Essl) elnevezésű intézményben ötven munkatárs dolgozik, köztük számos művészettörténész és múzeumpedagógus.²

A másik fejlődési vonulat műfaji téren figyelhető meg. A gyűjtemény hosszú ideig szinte kizárólag a festészetre koncentrált, bár az épület szoborkertjében felbukkant egy Barry Flanagan-nyúl, illetve egy Jenny Holzer-pad. A *First view* elnevezésű bemutatón a múzeum megnyitásakor a mintegy kilencven százaléknyi festmény mellett megbújt már néhány objekt Jannis Kounellis-től, Nam June Paiktól, Marc Quinntól. De ha összevetjük ezt a nyolc évvel későbbi helyzettel, amikor a harmincötödik évfordulóra újra az egész múzeumot a gyűjtemény válogatása töltötte meg, akkor válik érzékelhetővé az eltolódás az új műfajok felé. 2007-ben külön termet kapott Damien Hirst, Elke Krystufek és Paul McCarthy munkáinak installációja; képernyőkön futott Tony Oursler vagy Bill Viola videója.³

A kronológia, a hagyományos művészettörténet soha nem volt a gyűjtőpáros ideálja, már az 1999-es nyitókiállítás is a külföldről felkért kurátor, Rudi Fuchs szabad asszociációi mentén haladt Arnulf Rainertől Emilio Vedováig. A 2007-es összegzés végképp a trendi témák mellett voksolt. A humor-teremben Franz West, a szex-térben Jonathan Meese, a politika hívószónál például a jugoszláv háborúkra reflektáló Sokol Beqiri alkotásai fogadták a látogatót, miközben a gyűjtő-házaspár szívéhez alighanem máig

legközelebb álló felfogás, az expresszív, részben spirituális töltetű absztrakt festészet mindenütt visszatért (Per Kirkebytól Günther Förgön át Albert Oehlenig). E harmadik szempont szerint a nyilvánosság és a műfajok mellett az ízlés terén is folyamatosan nyit az intézmény – miközben nem akarja, nem is tudja, talán nem is kellene levetköznie a magánízlésre visszavezethető elfogultságait. Igyekszik a kortárs művészet minél több témáját, megjelenési formáját bevonni, hogy egy esztétizáló privát képtárból a jelenkori közgyűjteményekkel versengő intézmény legyen.

A negyedik lépés a horizont tágítása az osztrák művészettől az európain, amerikain át a mai globális perspektíváig. Esslék sokáig Ausztriában vásároltak, ám ahogy néhány más osztrák köz- és magángyűjtemény felismerte a nemzetközi integráció fontosságát, ők is megpróbálták kontextust keresni nemzeti törzanyaguknak előbb a kézenfekvő német közegben, majd ettől már elszakadva. Döntő a cég üzleti terjeszkedése is: amerre az üzleti utak viszik Karlheinz Essl, ott előbb-utóbb műterem- és galériálatogatásra is sor kerül.⁴

Újraolvasva az 1999-es katalógusban Fuchs tanulmányát, a figyelmeztetése is jogos: az osztrák művészethez képest egy-egy nemzetközi jelenség csak azért még nem értékesebb, mert külföldi. Ez nem esztétikai minőség. Amennyire belterjes csak a hazait gyűjteni, olyannyira mesterséges (kisebbrendűségi érzésre utal) a külhonit eleve többre tartani. Mi is az, hogy külhoni? Egy külföldi látogatónak, vagy egy külföldi kiállításon Esslék osztrák művészei lesznek a külföldiek. Esslék nem is hanyagolják el osztrák anyagukat. Az 1945 utáni osztrák festőgenerációknak tették a legnagyobb szolgálatot gyűjtésük történetével: korábban vagy másutt nem tapasztalható nemzetközi kontextushoz segítették őket.

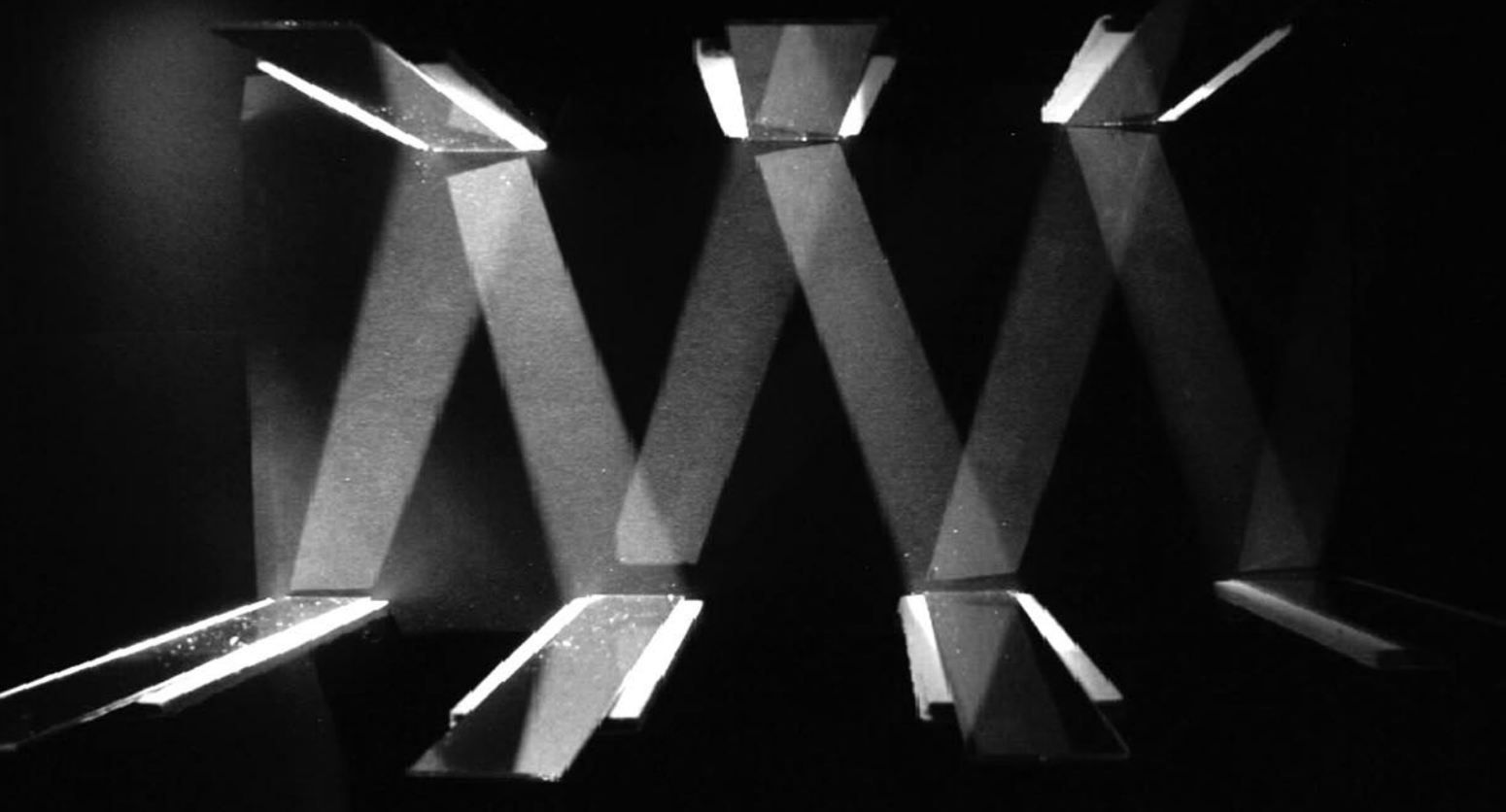
Az eddigi utalásokból is kitűnhetett egy ötödik szempont, az egyre inkább a jelenre való összpontosítás. A múzeum jelenkori küldetését hivatott sugallni elnevezésében a „Kunst der Gegenwart” megjelölés, míg kezdetben a „kortárs” inkább késői

¹ A jubileumi kiállítás és a múzeum egésze 2010 februárjáig díjmentesen látogatható.

² A múzeum a restaurálástól a vizuális nevelésig minden releváns intézményi funkciót igyekszik betölteni; máig nem problémátlan jogegyenlősége az osztrák közgyűjteményekkel hosszas egyeztetés tárgyát is képezte.

³ A több mint haterzet tétel számláló kollekciónál a fotógyűjtemény többször önállóan is szerepelt már (Nan Goldintól Marie-Jo Lafontaine-en át Thomas Struthig).

⁴ A gyűjtemény mai egyetemes súlypontjai közül néhány: India, Kína, Ausztrália (kortárs őslakos művészet).

Keller Diána
Fénytörés, 2006
Ed. 1/5, videó, 1:12 perc

modernet jelentett a gyűjtői páros számára (Max Weiler vagy a St. Stephan-kör négy legendás absztrakt művésze Josef Mikltól Wolfgang Hollegháig), s még ma is szignifikáns az élő klasszikusok jelenléte Gerhard Richtertől Georg Baselitzig. A bécsi Museumsquartier tervezésének egy szakaszában felmerült, hogy a Leopold Múzeum korai modern anyagát szervesen követhetné Esslék 1945 utáni „post-war” válogatása; végül az épület – konfliktusoktól nem mentesen – Klosterneuburgban kapott helyet.⁵ Ma talán egy, gyűjteményében a festményekre és az idősebb, befutott generációk túlsúlya miatt a huszadik század utolsó harmadára, a biztos értékekre koncentráló, de kiállításaiiban egyre inkább vállalkozó szellemű, jelenkori profillal is kísérletező intézményként lehetne meghatározni az Essl Múzeumot.

Az eddig áttekintett féltucatnyi szemponttal kettős logikát követtem. Számos magyar magángyűjtő, formálódó privát intézmény számára ismerősek ezek a kihívások: a klasszikus kezdés, a festészet iránti vonzódás, a nemzeti és az egyetemes viszonya, a magánszennvedély átcsatornázása szervezett működésbe s így tovább. Tudatosan nem említettem még a legérzékenyebb kérdést, az alapító beleszólását. Bár a múzeum létrehozásakor felállt egy művészeti tanácsadó testület – amelynek a német nyelvi terület ismert szakemberein túl, mint Wieland Schmied, Harald Szeemann vagy Peter Baum, tagja volt Beke László is –, és volt egy művészeti igazgatóhelyettes is, ám időközben mindkét független szakmai kompetencia megszűnt, és a vezetés Karlheinz Essl kezében van.

Különösen igaz ez a gyűjteményfejlesztésre: a múzeumban dolgozó művészettörténészek javaslatételi, informális befolyásolási lehetőségén túl a vételek egyszemélyi felelőse továbbra is az

alapító. Az osztrák visszhang, illetve más nemzetközi példák azt sugallják, ez nem a legbölcsebb felállás, és a hasonló szerkezetben, az alapító meghatározó beleszólásával indult magyarországi magánkezdemenyezések tapasztalata is inkább negatív. Tény viszont, hogy ettől (is) tagadhatatlanul magán ez a múzeum, amint például a Leopold Múzeumnak élethossziglani igazgatója Rudolf Leopold. S ha már ez egy új, külön intézmény, akkor miért is ne különbözzön a kortárs közgyűjteményektől?

Ez a kérdés adja az eddigi szempontok jelentőségét is: milyen legyen a köz- és a magánintézményi funkciók viszonya? A gyűjtés közel negyven, illetve a múzeum tíz évének vizsgálata erről a dilemmáról szól. Modernről a kortárs felé, nemzetitől az egyetemes felé, gyűjteménytől a múzeum felé, festésztől a műfaji sokszínűség felé, és sorolhatnánk még az elmozdulásokat, amelyek mind egy (vélt) közintézményi modellnek történő megfelelési vágyról tanúskodnak. Ez értékelhető pozitívan, önfejlődésként. Amint évszázadok óta gyakran a jó értelemben vett amatőr (művészetszerető) magánkezdemenyezések hosszú, fokozatos transzformációja eredményezi a múzeumokat, úgy itt is ennek lehetünk részesei.

Óriási státuszemelkedés egyetlen emberöltőn belül egy üzletember tapogatózó műtárgyvásárlásaitól eljutni egy magánalapítványig (1995), ami tartósan, az egyén életén túl is szervezett működést biztosít majd az általa létrehozott múzeumnak. Ez a státuszváltás tekinthető az egész gyűjtési történet egyik motorjának is. Az alapítvány adóelőnyök révén a múzeum céges

⁵ Sokak számára emiatt nehezen megközelíthetőnek tűnik, holott az Operától közvetlen, ingyenes busz jár.

finanszírozása szempontjából is kedvező modell, s itt a finanszírozó cég, az alapítvány és a múzeum mind ugyanazon család ellenőrzése alatt áll.

Lehet ezt kritizálni a már említett szakmailag konzervatív, csak lassan oldódó prioritások miatt vagy a céges terjeszkedés és a művészeti imázs kényszerházaságát kipellengérezve. De értékelhetjük a modellt pozitív példaként más tehető osztrákok számára, hogy luxusköltekezés helyett a protestáns etikára emlékeztető módon a köznevelés és a kulturális (köz)vagyon-felhalmozás útját válasszák.⁶ Ám ha jóváhagyjuk azt az asszimilációs folyamatot, ahogyan privát szenvedélyből és céges bevételekből közintézményi jellegű rutin lesz, akkor miért szükséges ehhez külön intézmény? Miért nem jobb a már meglévő és állandóan forráshiánnyal küszködő osztrák modern és kortárs múzeumokat támogatni az Essl Múzeum rendelkezésére álló, igen jelentős összegekkel?⁷

A közszférában tevékeny osztrák művészettörténészek még messzebb mennek a kritikával, s azt is szemére vetik Essléknek, hogy a festészet idealizálása konzervatív irányba tereli az amúgy sem túl nyitott osztrák közízlést, továbbá más vagyonosok és cégek számára éppen rossz példa a magánmúzeum, mert a meglévő közintézmények támogatása helyett őket is új, önálló intézmények létrehozására sarkallja. Sokan kétes fejleménynek tartják, hogy céges és magán kezdeményezések gyümölcsként az elmúlt tíz-tizenöt évben Ausztriában tucatnyi nemzetközi súlyú új kortárs művészeti központ jött létre – az Essl Múzeum mellett például az EVN, a Verbund, a Generali, az Erste Bank vagy a 2008

augusztusában megnyílt karintiai Museum Liaunig. Ezek mind csökkentik az állami intézmények rendelkezésére bocsátott támogatásokat, nehezítik mozgásukat a műtárgypiacon, elszívják a munkaerőt s így tovább – árad a panasz, irigység, előítélet, illetve a jogos vagy csupán a vélt szakmai felsőbbsegítudatból táplálkozó művészettörténési, kurátori kritika.

Az igazodás a tét. Nem véletlenül választottam címmül a kettős értelmű felvetést: Megfelelni – minek? Ha a magánkezdemenyezések hiszik, hogy múzeumfelfogásuk más, és ezáltal a szakmának és a közönségnek a paletta szélesedését hozva osztársadalmi hasznót hajt, akkor minek megfelelni a bírált közintézményi gyakorlatnak? Akkor másnak kell maradni, és nem feltétlenül érték a kezdeti bekezdésekben öt-hat aspektusból áttekintett igazodási folyamat.⁸ Amennyiben viszont valós a megfelelni vágyás a múzeumok közfenntartású modelljének, akkor ezt következetesen kell véghezvinni, szem előtt tartva, mely kulcsfontosságú döntések határozzák meg egy múzeum küldetését. Nem lehet csupán kiválasztott szempontokból egy kicsit közelíteni ehhez a múzeumi modellhez az elfogadottság érdekében, közben más tekintetben fenntartva a szuverenitást.

A problémát aligha lehet egyszerűen feloldani, de érdemes tudatában lenni Magyarországon is a kérdésnek: kié is egy magánmúzeum? Az alapítás jogi és a fenntartás gazdasági kritériumai határozzák ezt meg, vagy az intézmény keresett, vállalt küldetése, az elvárt feladatai? Számomra az utóbbi, tartalmi szempont tűnik döntőnek: ha szakmailag közhasznú egy intézmény tevékenysége, akkor lényegtelen, hogy ezt jogilag, anyagiilag privát feltételrendszer biztosítja-e.

Pintér Zoltán
SELFSYSTEM 4:3, 2006
Ed. 1/3, videó, 4:50 perc

⁶ Az osztrák országimáznak is feltehetően jobbat tesz egy ilyen letisztult múzeumépület és kvalitásos kollekciónak, mintha a cég negédes bécsi szuvenírral polírozna hírnevét.

⁷ A múzeum éves szerzeményezési kerete többszöröse még a legtehetősebb osztrák állami kortárs múzeumokénak is. Az új intézmény kellemetlen árfelhajtó versenytárs a műtárgypiacon, illetve a közönség és a média területén is csak megosztja a múzeumokra irányuló figyelmet.

⁸ Ilyen szempontból is érdekes az Essl Museum mostani, *Aspekte des Sammeln* című jubileumi kiállítása. Tíz múzeumigazgatót kértek fel, hogy a Baumax által folyósított egységes – közgyűjteményi viszonyok között igen magas – összegből kortárs alkotásokat vásároljanak, egyszerre szem előtt tartva a saját és a finanszírozó intézményt: a munkák az Essl Museum tulajdonába, de tartós letétként a fogadóintézménybe kerültek. A hevesen bíralt program tíz meghívott múzeuma között két kelet-európai (lengyel és horvát) is van.